

УДК 711.1:711.4:711.5

д.е.н. проф. Писаревський І.М.,
д.е.н. проф. Димченко О.В., к.арх. проф. Семенов В.Т.,
к.е.н. доц. Іщенко Т.В., Железнякова І.Л..
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ

Пропонується досліджувати проблему оцінки рівня економічного розвитку агломерацій на основі наукового синергетичного підходу, що розвиває і доповнює системний підхід та враховує особливі умови, які характеризують функціонування агломерацій як складних відкритих систем за умов нестійкості, турбулентності та саморозвитку.

Ключові слова: агломерація, методи оцінки, економічний розвиток.

Актуальність теми. Розвиток міських агломерацій відображає процес зростання і концентрації продуктивних сил, збільшення росту населення, зосередження багатьох видів діяльності на найбільш перспективних територіях. Згідно з дослідженнями PricewaterhouseCoopers до 2008 року на планеті сформувалися 459 агломерацій з населенням понад один мільйон чоловік, у яких проживає приблизно 40% мешканців міст і 20% всього населення планети [8]. Перша десятка агломерацій світу відповідна за створення однієї десятої світового ВВП та 10% усіх відвідувань міжнародних туристів. Так, Нью-Йоркська агломерація, яка займає всього 0,2% території США, дає 11% ВВП, а 85% ВВП США утворюється саме в межах агломерацій. При цьому лише 20 глобальних центрів світової економіки (агломерацій) налічують 176 млн. мешканців, що становить близько 2,9% населення світу і 5,9% його міського населення. Найбільші міста високорозвинених країн світу вже пройшли індустріальний етап розвитку, і тепер у Лондоні, Нью-Йорку, Парижі, Сан-Франциско доля індустрії в структурі як зайнятого населення, так і вартості ВВП складає менше 6–7%, хоч ще кілька десятиріч тому досягала більше третини [8].

Огляд попередніх публікацій. Світова практика регіонального розвитку ілюструє зміну в ставленні до розподілення та контролю грошових коштів між регіонами. Сучасні дослідники наголошують на тому, що при прийнятті управлінських рішень враховуються зміни продуктивності регіонів, а головним завданням для місцевої влади є покращення якості життя населення. У

дослідженнях акцентується увага на процес трансформації регіонів, який не може вважатися завершеним саме в напрямку регіонального розвитку та пошуку шляхів стабілізації соціально-економічного стану регіонів [7, 10, 21]. Питанням управління місцевим економічним розвитком, з урахуванням зарубіжного досвіду, займався Г. Монастирський [22, с.34-36]. Розробці стратегій соціально-економічного розвитку територій присвячено праці таких сучасних дослідників та управлінців, як В. Бабаєв, С. Чернов [23, с.20-22] та інших. Зокрема, теоретико-методологічні і прикладні аспекти управління ринковими відносинами у регіонах знайшли висвітлення в наукових працях О. Бондаря, С. Варгіча, О. Васильєва, А. Гальчинського, О. Дзери, А. Єпіфанова, М. Кима, В. Ларцева, Б. Мільнера, С. Пересунько, Е. Рудневої, В. Салата, В. Сергієнка, Т. Соколенко, Я. Усенко, В. Чижова, Я. Шевченко, В. Шупіро та інших. Дослідженням теоретичних аспектів управління та економічного розвитку присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: А. Асаула, А. Амоши, О. Амосова, А. Бережной, І. Бланка, П. Губенка, Ч. Вюртзебаха, В. Герасименко, І. Гранова, С. Грибовського, В. Григор'єва, Є. Гриценко, І. Жилиєва, О. Карлової, Г. Ковалевського, А. Крутика, С. Максимова, А. Моченкова, П. Юнацкевича.

Мета та завдання дослідження. Провести аналіз основних методів оцінки рівня економічного розвитку агломерацій з метою розробки рекомендацій щодо покращення кількісних та якісних характеристик функціонування агломераційної економічної системи шляхом ефективного використання виробничих, природних, трудових, фінансових ресурсів.

Основний зміст роботи. У сучасному світі агломерація є однією з основних форм модернізації, прискореного розвитку і збільшення конкурентоздатності територіальних об'єднань. На зміну місту як локальній формі розселення приходять агломерації, виробничі, трудові, культурні і науково-освітні зв'язки, які забезпечують достатньо високий рівень розвитку продуктивних сил і сприяють формуванню якісно нових вимог розвитку економіки.

Розвиток агломерації, спрямований на створення системи взаємозалежних сільських та міських поселень, об'єднаних стійкими економічними, суспільними, технологічними, інфраструктурними, інноваційно-інвестиційними зв'язками, а також відносинами щодо використання земельних ресурсів, ґрунтується на спільних соціально-економічних інтересах міста-ядра та прилеглих територіальних громад.

Світовий досвід показує, що країни, які швидко досягли позитивних зрушень в соціально-економічному розвитку, мають розвинуті великі міста і

агломерації. Темпи економічного росту і темпи збільшення агломерацій взаємопов'язані. У великих містах утворюється своєрідний ефект людського спілкування- просторова (агломераційна) синергія, що ґрунтується на територіальному об'єднанні людей. Як відомо, термін «синергія» був введений в обіг і користування відомим дослідником проблем стратегічного менеджменту Н. Ансоффом*. (Ансоф Н. Стратегическое управление: Сокр. Пер. С англ.- М.: Экономика, 1989.- с. 122-127.) Синергія представляє собою ефект підвищення результативності спільної праці за рахунок використання взаємозв'язків і взаємного підсилення різних видів діяльності, коли загальний ефект перевищує суму показників віддачі всіх ресурсів, що діють незалежно.

Формула синергії (« $2+2=5$ ») показує, що сумарна віддача всіх факторів в організації або ж у великому місті вища, ніж сума показників незалежного їх використання підрозділами організації або невеликими містами, якби вони діяли окремо. Тому можна стверджувати, що для міських агломерацій притаманний ефект синергії у розміщенні продуктивних сил. Питання про те, наскільки цей ефект перевищує арифметичну суму, пов'язане з якістю менеджменту і ступенем взаємодоповнення складових. Спеціальна література виділяє чотири основних види синергії, які стосуються менеджменту організацій** (Kreitner R. Management. Fourth Edition, Boston, Houghton Mifflin Company, 1989- s. 190-191.): ринкова синергія, економічна (затратна синергія), технологічна синергія та менеджерська (управлінська) синергія. Проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що існує просторова (агломераційна) синергія, яка утворюється в результаті неформального спілкування окремих жителів і груп великих міст, неформального поєднання їх діяльності. Докорінна відмінність агломераційної синергії від ринкової, економічної, технологічної та управлінської полягає в тому, що вона утворюється та існує у великих містах. А оскільки носії такого потенціалу можуть застосовувати найефективніше свої здібності лише у відповідному середовищі, яке може утворюватись навкруги крупних науково-промислових центрів, то саме тут і криється відповідь на запитання, чому крупні міста ростуть прискореними темпами. У найближчій перспективі у світі прогнозується подальший розвиток крупних агломерацій завдяки дії закону просторового синергізму.

На основі пізнання закономірностей розвитку регіонів і агломерацій, розробляються принципи розміщення продуктивних сил – правила діяльності та управління економікою, основні положення економічної політики держави в реалізації законів розміщення. Дотримання цих принципів дуже важливе при реалізації регіональної політики держави. Найважливіші принципи розміщення

продуктивних сил, якими керуються при вирішенні питань просторового розподілу підприємств і галузей, такі:

- наближення виробництва до джерел сировини, палива, споживачів;
- охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів і впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- збереження здорових медико-гігієнічних умов життя і праці населення;
- обмеження надмірної концентрації промисловості в містах;
- вирівнювання рівнів економічного розвитку районів та областей;
- зміцнення обороноздатності країни;
- урахування інтересів економічної інтеграції в європейській і світовий простір .

Наявність природних ресурсів є головною умовою розміщення продуктивних сил на даній території. Кількість, якість і поєднання ресурсів визначають природно-ресурсний потенціал території, який є важливим фактором розміщення населення і господарської діяльності. При освоєнні значних джерел природних ресурсів виникають великі промислові центри, формуються господарські комплекси та економічні райони. Природно-ресурсний потенціал агломерації здійснює вплив на його ринкову спеціалізацію, місце в територіальному поділі праці, міжнародний рейтинг країни.

Процеси глобалізації у світі поставили окремі регіони в умови світової конкуренції. Як результат, виникла складна взаємопов'язана система економічних просторів, з'єднаних ресурсними потоками, а також поділ основних фондів і господарського керування не тільки структурно (усередині відповідних галузей), але й територіально. Регіональна політика є ключовою проблемою економічної політики, являючи собою систему заходів, спрямованих на стимулювання громадської активності.

У сучасних умовах розвитку України відсутня методика щодо оцінки та аналізу рівня розвитку агломерацій. Багато вітчизняних дослідників займалися питаннями соціально-економічного розвитку міст і регіонів, але аспекти, пов'язані із розробкою узагальнюючої методики оцінки рівня розвитку агломерацій залишалися поза увагою.

Більш детально розглянемо методи оцінки рівня економічного розвитку, наприклад, промислових агломерацій (рис. 1).

Рис. 1. Методи суспільно-географічного дослідження промислових агломерацій

Перша група орієнтована на часткові дослідження особливостей формування і розвитку окремих елементів компонентної і територіальної структури промислових агломерацій. Серед них доцільно виділити традиційні для суспільної географії методи встановлення індексів галузевої спеціалізації, коефіцієнтів галузевої рівномірності та різноманітності (при аналізі компонентної структури), а також індексу територіальної концентрації, методи теорії графів, багатокутників Тіссена, найближчого сусідства тощо. Ці методи досліджують окремі компоненти інтегральної агломерованої системи і мають вузькогалузеве застосування, однак в цілому розкривають особливості формування економічної ефективності виробництва в межах промислово агломераційних утворень.

Друга і третя групи методів спрямовані на дослідження переважно промислових агломерацій як певної єдності взаємопов'язаних елементів. До них слід віднести метод нейромереж Кохонена, методи кластерного і факторного аналізу, гравітаційну модель поля потенціалів та інше. Переважна більшість цих методів спрямована на проведення таксономічного групування та класифікації. При цьому в основу методу закладається синтетичний підхід, комплексне врахування взаємопов'язаного впливу окремих елементів системи, що робить подібні дослідження особливо цінними для визначення інтегрального впливу агломерованого середовища на формування економічної ефективності виробництва.

Таким чином, пропонується досліджувати проблему оцінки рівня розвитку агломерацій на основі наукового синергетичного підходу, що розвиває і доповнює системний підхід та враховує особливі умови, які характеризують функціонування агломерацій як складних відкритих систем за умов нестійкості, нерівноважності, турбулентності, саморозвитку та ін.

Висновки: З огляду на вищесказане, можна зробити висновок, що економічний розвиток агломерацій створює агломераційний ефект, який представляє собою економічну і соціальну вигоду від територіальної концентрації об'єктів. Також він проявляється в об'єднанні адміністративно-територіальних одиниць в єдину економічну систему. Вважаємо, що агломераційний розвиток можна розглядати як важливий елемент комплексного розвитку території, від якого виграватиме і місто (вирішення міських проблем: винесення частини виробництва за межі міста, створення об'єктів транспортної та комунально-господарської інфраструктури, розвиток рекреаційних центрів, наукоградів, тощо), і периферія (більш високий рівень інженерно-технічного, соціально-культурного обслуговування та якості життя населення).

Література:

1. Агломерации России [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://www.humanities.edu.ru/>
2. Алексеев В.М. Система управління комунальним майном потребує вдосконалення [Текст] // Сучасні проблеми управління: Зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. / Уклад: Б.В.Новіков, І.І.Федорова та ін. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2003.– Ч. 1. – С.168–169.
3. Бабаєв В.М. Агломерація міська / В.М. Бабаєв, В.В. Корженко, Л.В.Хашієва // Енциклопедія державного управління: у 8 т. – Т. 5: Територіальне управління. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2011. – 408 с.
4. Бабаєв В.М. Адміністративно-територіальний устрій та розвиток регіону (концептуальні основи та методологія) [Текст]: монографія / В.М. Бабаєв, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін. – Харків: НТУ «ХПІ», 2006. – 316 с.
5. Бабаєв В.М. Регіональний економічний розвиток в контексті проведення економічних реформ в Україні. [Текст] / В.М. Бабаєв, Л.А. Биченко // Науковий журнал «економічний часопис». - Київ: «Софія-А», 2011, №1-2. – С. 20-22.
6. Биченко, Л.А. Комунальна власність як основа забезпечення економічного і соціального розвитку муніципальних утворень. [Текст]. / Л.А. Биченко // Європейські орієнтири муніципального управління: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю 14 березня 2008 р. - Київ: АМУ, 2008. – 312 -314 с.
7. Воронин, А.Г. Муниципальное хозяйство и управление: проблемы теории и практики [Текст] / А.Г. Воронин. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 176 с.
8. Вікіпедія [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
9. Градостроительная Хартия Содружества Независимых Государств. – Минск, 4 июня 1999г. (№ 997_341) - [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/997_341
10. Губанова Е.С. Питання розвитку міської агломерації. [Електронний ресурс] / Е.С. Губанова, С.А. Селякова. // Режим доступу : <http://library.vscs.ac.ru>.
11. Декларация о городах и других населенных пунктах в новом тысячелетии. Принята резолюцией S-25/2 специальной сессии Генеральной Ассамблеи от 9 июня 2001 года [Электронний ресурс]: Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
12. Державний комітет статистики України.— Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Європейська Хартія місцевого самоврядування : ратифікована законом України від 15 лип. 1997 р. № 452. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
14. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
15. Конституція України. – Харків. [Текст] : ФОРМ Стеценко І.І., 2010. – 48 с.
16. Нецадин А. Городские агломерации как инструмент динамического социально-экономического развития регионов России. [Электронний ресурс] // Режим доступу: www.fa.ru/
17. Постанова Кабінету Міністрів України Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст, від 17.03.2000р., № 521. – Офіційний вісник України від 07.04.2000. – 2000, № 12, ст. 471
18. І. Парасюк. Економіко-правові аспекти понять «агломерація» та «міська агломерація» в українському законодавстві// Економічний вісник Донбасу №1 (27), 2012, с. 89-89
19. Проект закону України Про адміністративно-територіальний устрій. - Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/>
20. Семенов В.Т. Современные проблемы развития городских агломераций (на примере Харьковского региона). [Текст] / В.Т. Семенов // Информационно-аналитический журнал «Вестник МАГ». - Москва: «Галерея», 2011, №4-(32). – С. 12-13; 66-68.

21. Димченко О.В., Димченко В.В. Еволюція підходів і зусиль формування регіональної політики // Коммунальное хозяйство городов, научно-технический сборник, выпуск , Серия: Экономические науки. – Киев: "Техника", 2010.№96.-с.203-209.
22. Монастирський, Г. Л. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня. [Текст]: монографія / Г.Л. Монастирський. – Тернопіль: Економічна думка, ТНЕУ, 2010. – 464 с.
23. Бабаєв, В.М. Регіональний економічний розвиток в контексті проведення економічних реформ в Україні. [Текст]. / В.М. Бабаєв, Л.А. Биченко // Науковий журнал «економічний часопис».- Київ: «Софія-А», 2011, №1-2. – 20-22 с.

Аннотація

В статті пропонується дослідити проблему оцінки рівня економічного розвитку агломерацій на основі наукового синергетичного підходу, який розвиває і доповнює системний підхід і враховує особливі умови, що характеризують функціонування агломерацій як складних відкритих систем в умовах неустійчивості, турбулентності, саморозвитку і др.

Ключевые слова: агломерация, методы оценки, экономическое развитие.

Annotation

The paper proposes to investigate the problem of assessing the level of economic development based on scientific agglomerations synergistic approach, which develops and supplements the systematic approach and takes into account the special circumstances that characterize the functioning of agglomerations as complex open systems in conditions of instability, turbulence, self-development, etc.

Keywords: agglomeration, evaluation methods, and economic development.